

**АКЦЕНТНІ ВІДМІННОСТІ ІМЕННИКІВ ЧОЛОВІЧОГО
РОДУ У ЛЬВІВСЬКОМУ ВИДАННІ «АПОСТОЛА» 1574 Р.
ПОРІВНЯНО З МОСКОВСЬКИМ ВИДАННЯМ 1564 Р. —**

Статтю присвячено акцентним відмінностям іменників чоловічого роду, встановлено тенденції в наголошенні аналізованих слів львівського видання «Апостола» через залучення відомостей з інших пам'яток XVI–XVIII ст., словників та діалектологічних праць; доведено, що в більшості випадків такі розбіжності в акцентуації є не помилковими, а відбивають справжній український наголос XVI ст., відмінний від російського.

Ключові слова: іменники чоловічого роду, словоформа, акцентуація, акцентна парадигма, наголос.

Питання про акцентні відмінності в ідентичних за змістом текстах було порушено в першій чверті XX ст. відомим українським ученим І. Огієнком. У працях «Український наголос на початку XVII-го віку» (1926), «Наголос, яко метод означення місця виходу стародрукованих книжок» (1925), «Словник наголосів Чудівського Нового Завіту» (1937) він висвітлює деякі аспекти історії українського наголосу, особливу увагу приділяє наголосу як явищу, яке характеризує пам'ятку в національному аспекті, при цьому зауважує: «Не вдаючися в докладний аналіз наголосів... і в пояснення тих чи інших наголосів, я ставлю собі за головніше завдання — дати нашим вченим-дослідникам мови бодай новий матеріал для вивчення історії українського наголосу»¹. Цей фактичний матеріал, поданий у працях І. Огієнка, має беззаперечну цінність для дослідження історії українського наголосу. Певною мірою цій проблематиці присвячена праця З. Веселовської «Наголос у східнослов'янських мовах початкової доби формування російської, української та білоруської націй (кінець XVI — початок XVIII століть)», однак автор у ній лише описує особливості українського, російського та білоруського наголошення зазначеного періоду. Велике значення для історичної акцентології мають праці Л. Булаховського, В. Скляренка, В. Винницького та інших, проте до цього часу зовсім мало уваги приділялося саме розбіжностям в акцентуації слів та їхніх форм у процесі еволюції мови, а їх ґрунтовне й системне вивчення надасть можливість для нових висновків та узагальнень в аспекті вивчення історії українського наголосу. Цим і зумовлюється актуальність нашого дослідження, мета якого — виявити відмінності в наголошенні іменників чоловічого роду у львівському та московському виданнях «Апостола» та встановити, що ці розбіжності в акцентуації відбивають тогочасну систему староукраїнського наголосу. Реалізація поставленої мети передбачає

¹ Огієнко І. Український наголос на початку XVII-го віку // Записки чина св. Василя Великого.— Жовква, 1926.— Т. 2. Вип. 1–2.— С. 4.

проведення акцентологічного аналізу, що виявляється в таких етапах: 1) систематизація та подання слів та їхніх форм з акцентними відмінностями, наявними у львівському та московському виданнях «Апостола»; 2) встановлення (якщо це можливо) первісної праслов'янської акцентуації; 3) виявлення фактів наголошення аналізованих лексем та їхніх словоформ у староукраїнських граматиках, словниках, художніх та релігійних творах, які засвідчують аналогічні випадки акцентуації; 4) у разі відхилення від зазначеного факту наголошення виявлення причини цього, а саме: чи був це помилковий наголос, чи він відбивав церковнослов'янську акцентну норму.

Порівняння львівського видання «Апостола» 1574 р. з московським 1564 р. дозволило виявити такі акцентні відмінності іменників чоловічого роду:

Іменники *ǫ- / *jǫ-основ

- 1) *възрастъ* (Л.), ² — *возрасть* (М.):
- 1.1) *възрастѧ* (Л., 222 зв.) — *възраста* (М., 222 зв.) — род. одн.;
 - 1.2) *по възрасту* (Л., 73 зв.) — *пъвозрасту* (М., 73 зв.) — дав. одн.;
 - 2) *о глѣдѣ* (Л., 13 б/н.) — *пѣладѣ* (М., 13 б/н.) — місц. одн.;
 - 3) *пн града* (Л., 30 зв.) — *от грѣда* (М., 30 зв.) — род. одн.;
 - 4) *гражсаны* (Л.) — *гражсаны* (М.):
 - 4.1) *от грѣсанъ* (Л., 13 б/н., зв.) — *от гражѣвъ* (М., 13 б/н., зв.) — род. мн.;
 - 4.2) *грѣжаны* (Л., 32) — *гражѣвы* (М., 32) — зн. мн.;
 - 5) *в дамѣцѣ* (Л., 41 зв.) — *в дѣнасѣцѣ* (М., 41 зв.) — місц. одн.; *але: къ дамѣцѣ* (Л.-М., 41 зв.);
 - 6) *на зѣнадѣ* (Л., 88) — *нѣзанадѣ* (М., 88) — місц. одн.;
 - 7) *извѣргу* (Л., 129) — *ѣзвергу* (М., 129) — дав. одн.;
 - 8) *о ісаѣцѣ* (Л., 101) — *о ісаѣцѣ* (М., 101) — власна н., місц. одн.;
 - 9) *мелхиседекъ* (Л.) — *мелхиседекъ* (М.):
 - 9.1) *мелхиседекѣ* (Л., 216 зв.) — *мелхѣдедекъ* (М., 216 зв.) — власна н., наз. одн.;
 - 9.2) *о мелхиседекѣ* (Л., 216 зв.) — *о мелхѣдедецѣ* (М., 216 зв.) — власна н., місц.;
 - 10) *моисѣ* (Л., 7 зв., 12 зв.) — *мѣсеи* (М., 7 зв., 12 зв.) — власна н., наз. одн.;
 - 11) *в мужѣ* (Л., 46 зв.) — *в мѣжи* (М., 46 зв.) — місц. одн.;
 - 12) *образъ* (Л.) — *образъ* (М.):
 - 12.1) *по бразу* (Л., 218 зв.) — *пѣобразу* (М., 218 зв.) — дав. одн.;
 - 12.2) *въ бразѣ* (Л., 130 зв.) — *въобразѣ* (М., 130 зв.) — зн. одн.;
 - 12.3) *въ бразѣ* (Л., 157, 168 зв.) — *въобразѣ* (М., 157, 168 зв.) — місц. одн.;
 - 13) *въ островѣ* (Л., 52 — двічі) — *въ островѣ* (М., 52 — двічі) — місц. одн.;
 - 14) *отъ пѣна* (Л., 35 зв.) — *отъ потѣ* (М., 35 зв.) — род. одн.;
 - 15) *от прародѣтели* (Л., 199) — *от прѣродителѣи* (М., 199) — род. мн.;
 - 16) *от сѣна* (Л., 12) — *от соннѣ* (М., 12) — род. одн.;
 - 17) *страхъ* (Л.) — *страхъ* (М.):
 - 17.1) *безъ стрѣга* (Л., 131 зв.) — *безъ страхѣ* (М., 131 зв.) — род. одн.;
 - 17.2) *стрѣга* (Л., 94 зв.) — *страхѣ* (М., 94 зв.) — род. одн.;
 - 17.3) *сѣ стрѣгомъ* (Л., 94 зв.) — *сѣстрахомъ* (М., 94 зв.) — ор. одн.;
 - 18) *тихикъ* (Л.) — *тихикъ* (М.):
 - 18.1) *тѣхикъ* (Л., 37 зв.) — *тихѣтъ* (М., 37 зв.) — власна н., наз. одн.;
 - 18.2) *тѣхикомъ* (Л., 165 зв.) — *тихѣтомъ* (М., 165 зв.) — власна н., ор. одн.;
 - 19) *въ оуѣцѣ* (Л., 49) — *въбуѣцѣ* (М., 49) — місц. одн. ч.р., *о-основа.

Іменники *ї-основ

- 1) *о дѣрѣ* (Л., 14 б/н.) — *дѣрѣ* (М., 14 б/н.) — місц. одн.;
- 2) *домъ* (Л.) — *домъ* (М.):
- 2.1) *пн дому* (Л., 12 зв.) — *от дѣлу* (М., 12 зв.) — род. одн.;
- 2.2) *дѣлу* (Л., 255) — *домѣ* (М., 255) — дав. одн.;
- 2.3) *домѣвъ* (Л., 124 зв.) — *дѣлювъ* (М., 124 зв.) — род. мн.

Іменники *ї-основ

- 1) *сѣ людѣми* (Л., 223) — *сѣ лѣдѣми* (М., 223) — ор. мн., pluralia tantum (*ї-основа за походженням).

² Список скорочень див. у кінці статті.

У досліджуваних пам'ятках виявлено 22 іменникові лексеми чол. р. з акцентними відмінностями. Серед них *б / *јѡ-основ — 19, *ѣ-основ — 2, *ї-основ — 1, іменників з консонантними основами не виявлено жодного.

Деякі іменники характеризуються акцентними розбіжностями не лише в якійсь одній відмінково-числовій формі, а одразу в кількох. З урахуванням саме цих словоформ виявлено 32 акцентні відмінності.

Іменник *възрастъ* ужито в пам'ятках у формах род. одн. без прийменника та в дав. одн. з прийменником *по*. Це похідний префіксальний іменник *о-основи, що в праслов'янській мові належав до баритонованої а. п. з нерухомим динамічним наголосом на префіксі: *v'ъzorstъ. Ця давня акцентуація іменників з первісно короткісними префіксами не збереглася; префікси втратили наголос у зв'язку із занепадом редукованих у слабкій позиції³. Зазначена теза підтверджується аналізованою словоформою в род. одн. з флексійною акцентуацією, зафіксованою у львівському виданні «Апостола», однак факт флексійного наголошення в род. одн. як характерної ознаки цієї лексеми та її словоформ у староукраїнській мові не є однозначним. Так, у Чудівському Новому Завіті в непрямих відмінках фіксується коренева акцентуація: *взрѣта* (ЧНЗ, 126, 147) *взрѣту* (ЧНЗ, 88), *о взрѣтѣ* (ЧНЗ, 135 зв.). Очевидно, варто вважати нормативним для того часу кореневу акцентуацію (з редукованим у префіксі, можливо, — префіксальну, як-от: *възрастъ* (Бер., 31), але *взрѣтъ*, *зрѣтъ* (Бер., 31) для староукраїнської мови і префіксальну — для староросійської, оскільки в останній переважає вокалізація колишнього редукованого ъ у голосний повного творення *о* майже в усій пам'ятці, у зв'язку з чим це уможливило не тільки факт постановки наголосу, а і його прямофонетичне відбиття. У дав. одн. спостерігається тенденція переміщення наголосу на попередній склад у зв'язку з наявністю прийменника. Якщо вважати нормативним кореневий наголос для староукраїнської мови, а префіксальний — для староросійської, то таке переміщення є цілком закономірним. До того ж факт кореневої акцентуації в род. одн. і префіксальної в дав. одн. засвідчують пізніші видання «Апостола»: *возрѣта* (К., 238 зв.; Л. Сл., 240), *по вѣзрасту* (К., 91; Л. Сл., 93 зв.). Таким чином, флексійна акцентуація в род. одн. зазначеного іменника у львівському виданні «Апостола» є помилковою (тобто зумовленою механічною стратегією постановки акцентних знаків), а в дав. одн. — нормативною.

Іменник *гладъ* у пам'ятках ужито у формі місц. одн. з прийменником *о*. Це непохідний іменник *о-основи, який у псл. мові належав до рухомої а. п. — *gōldъ⁴ з кореневим наголосом у місц. одн. — *gōldě. Цю давню акцентуацію відбиває львівське видання «Апостола» на відміну від московського, де наголос падає на прийменник. В інших староукраїнських пам'ятках і в пізніших українських виданнях «Апостола» факт кореневої акцентуації підтверджується: *гладомъ*, *гладомъ* (Бер., 42), *гладъ* (Гр. Зиз., 26 зв.), *о гладѣ* (К., 12 зв., Л. Сл., 15). Навіть у Чудівському Новому Завіті (давньоруській пам'ятці) форма місц. одн. (щоправда, без прийменника) характеризується кореневим наголосом: *гладѣ* (ЧНЗ, 120 зв.). Отже, львівське видання «Апостола», зберігаючи давню праслов'янську та давньоруську акцентуацію, відбиває тогочасну українську вимову аналізованої словоформи.

³ Скляренко В. Г. Історія українського наголосу : Іменник. — К., 2006. — С. 621.

⁴ Булаховський Л. А. Вибрані праці : У 5 т. — К., 1980. — Т. 4. — С. 399; Зализняк А. А. От праславянской акцентуации к русской. — М., 1985. — С. 137; Скляренко В. Г. Праслов'янська акцентологія. — К., 1998. — С. 108.

Іменник *градъ* у пам'ятках ужито у формі род. одн. з прийменником *отъ*. Це непохідний іменник **ǫ*-основи, який у праслов'янській мові належав до рухомої а. п. — **gǫrdь*⁵ з кореневим наголосом у род. одн. — **gǫrda*. Цю давню акцентуацію фіксує московське видання, хоча для староросійської мови, зважаючи на інші акцентні відмінності іменників, характерним є відтягування наголосу на прийменник. Що ж до прийменникового наголошення у львівському виданні, вважаємо цей факт друкарською помилкою (мав би бути, на наш погляд, кореневий наголос), оскільки українські видання «Апостола» XVII ст. подають кореневу акцентуацію: *отъ грѣда* (К., 48 зв.; Л. Сл., 51 зв.). У «Лексиконі» П. Беринди та в Чудівському Новому Завіті ця лексема вживається також з кореневим наголосом у різних формах: *грѣдь* — наз. (Бер., 47); *грѣдь* — наз. (ЧНЗ, 147), *грѣда* — род. одн. (ЧНЗ, 30, 31 зв., 40 зв., 51, 68 зв., 72 зв., 74, 77 зв.), *в грѣдѣ* — місц. одн. (ЧНЗ, 30, 41, 63 зв., 66, 69 зв., 74 зв., 94 зв., 120 зв.), *грѣди* — наз. мн. (ЧНЗ, 153 зв.), *по грѣдомъ* — дав. мн. (ЧНЗ, 69), *грѣды* — зн. мн. (ЧНЗ, 30 зв., 32, 68, 69 зв., 93 зв.).

Іменник *гражанинь* ужито в пам'ятках двічі — у формах род. мн. з прийменником *отъ* та зн. мн. без прийменника з наголосом на кореневій морфемі у львівському виданні та наголосом на суфіксальній — у московському. Це похідний суфіксальний іменник **ǫ*-основи. Зважаючи на те, що в аналізованій пам'ятці засвідчено дві словоформи, і в обох випадках наявна ідентична акцентуація, можна припустити, що такий наголос є нормативним для зазначених словоформ в українській мові XVI ст. Цей факт підтверджують українські видання «Апостола» першої половини XVII ст.: *отъ грѣжанинь* (Л. Сл., 25 зв.; К., 23), *грѣжаны* (Л. Сл., 50; К., 47 зв.). На жаль, в інших проаналізованих нами українських пам'ятках не засвідчено цієї лексеми, однак імовірність того, що кореневий наголос був тоді нормативним (зумовленим церковнослов'янською акцентною нормою), досить висока, слід узяти до уваги і той факт, що спільнокореневий іменник *грѣжданство* (Служ. Стр., 316) має аналогічну акцентуацію.

У пам'ятках ужито декілька власних іменників **ǫ*-основ з акцентними відмінностями, аналіз яких ми подаємо разом. Ці іменники є запозиченнями з грецької та давньоєврейської мов, тому проблематичним є встановлення їхньої первісної акцентуації. У зв'язку з цим аналізуватимемо їхнє наголошення в синхронічному аспекті, тобто за період XIV–XVII ст., коли досліджувані лексеми вживалися у східнослов'янських пам'ятках, насамперед староукраїнських. Отже, у львівському та московському виданнях «Апостола» використано такі власні іменники з акцентними відмінностями: *исаакъ* — у формі місц. одн. з прийменником *о* з наголосом на другому голосному *а* кореневої морфемі у львівському виданні та на першій *а* — у московському; *дамаскъ* — у формі місц. одн. з прийменником *въ* з наголосом на другому складі основи у львівському виданні та наголосом на першому складі основи — у московському; *мелхиседекъ* — у формі наз. і місц. одн. (остання форма — з прийменником *о*) з наголосом на останньому складі основи у львівському виданні та наголосом на другому складі основи — у московському; *моисси* — двічі у формі наз. одн. з наголосом на другому складі основи у львівській пам'ятці та наголосом на першо-

⁵ Булаховський Л. А. Знач. праця.— С. 399; *Stang Ch. S. Slavonic accentuation.*— Oslo, 1965.— P. 73; *Kiparsky V. Der Wortakzent der russischen Schriftsprache.*— Heidelberg, 1962.— S. 158; *Иллич-Свитыч В. М. Именная акцентуация в балтийском и славянском : Судьба акцентуац. парадигм.*— М., 1963.— С. 118; *Дыбо В. А. Славянская акцентология : Опыт реконструкции системы акцентных парадигм в праславянском.*— М., 1981.— С. 70; *Булатова Р. В. Старосербская глагольная акцентуация.*— М., 1975.— С. 84; *Зализняк А. А. Знач. праця.*— С. 137; *Скляренко В. Г. Праслов'янська акцентология.*— С. 108.

му складі основи — у московській; *тихикъ* — у формі наз. та ор. одн. з наголосом на першому складі основи у львівському виданні та наголосом на другому складі основи — у московському.

З пам'яток, свідчення яких ми залуцаємо для аналізу акцентних відмінностей, зазначені вище лексеми трапляються лише у двох — «Лексиконі» П. Беринди та Чудівському Новому Завіті, а також в українських виданнях «Апостола» XVII ст.

Так, лексема *дамаскъ* та її словоформи вживаються в зазначених пам'ятках винятково з наголосом на другому складі основи: *дам[а]къ* — наз. (Бер., 390; ЧНЗ, 64, 74 зв., 75, 77 зв., 122; К., 60 зв.; Л. Сл., 62), *дам[а]коу* — дав. (ЧНЗ, 56, 64, 74 зв.), *въ дамас[а]* — місц. (ЧНЗ, 64, 64 зв., 78, 93, 95, 120 зв.). До того ж у тексті московського видання «Апостола» кількома рядками нижче натрапляємо на форму дав. одн. з наголосом на другому складі: *къ дам[а]ку* (М., 41 зв.). Таким чином, нормативним є наголос на другому складі основи як для староукраїнської, так і для староросійської систем; а наголос на першому складі в російському виданні слід вважати помилковим, зумовленим механічною стратегією постановки акцентних знаків.

Іменник *мелхиседекъ* та його словоформи вживаються здебільшого з наголосом на кінцевому складі основи: *мелхисед[е]въ* — наз. (Бер., 435; ЧНЗ, 144, 145; К., 235, Л. Сл., 236 зв.), але *мелх[е]декъ* — наз. (ЧНЗ, 164), *о мелхисед[е]* — місц. (ЧНЗ, 142 зв.), *по мелхисед[е]воу* — місц. (ЧНЗ, 144, 144 зв., 145); і з подвійним наголосом *по мелх[е]сед[е]воу* — місц. (ЧНЗ, 145). Отже, «живим» староукраїнським наголосом, на наш погляд, було наголошення останнього складу основи, але оскільки слово доволі довге (поділяється на 4–5 складів), то, вірогідно, перший наголос був побічним, а другий — основним, як у складних словах сучасної української літературної мови типу *аєродин[і]міка* (УЛВН, 20), *давніор[і]фський* (Погр. ОС, 153).

Власна назва *моисей* в досліджуваних пам'ятках переважно фіксується з кінцевонаголошеним складом, що, на нашу думку, відбиває не лише староукраїнську, а й сучасну вимову (з деякими фонетичними модифікаціями): *моис[е]* (Бер., 437), *моисі* — наз. (ЧНЗ, 6, 10, 10 зв., 12 зв., 17, 19 зв., 21 зв., 22 зв., 28 зв., 32, 38 зв., 41 зв., 42 зв., 44, 45, 60 зв., 62 зв. — 4 рази, 63, 69, 78, 93, 104 зв., 112, 117 зв., 143 зв., 145, 145 зв., 147 зв., 148), *моис[а]* — род. (ЧНЗ, 36 зв.), *моис[а]* (К., 17 зв.; Л. Сл., 25).

Лексема *тихикъ* та її словоформи вживаються з відмінним від львівського видання «Апостола» наголосом на останньому складі основи, таким чином, підтверджуючи староросійську акцентуацію, зафіксовану в московському виданні: *тих[а]къ* (Бер., 465), *тих[а]къ* — наз. (ЧНЗ 73, 127 зв., 131 зв.), *тих[а]ка* — зн. (140, 141), *тих[а]комъ* (ЧНЗ, 127 зв., 132). Очевидно, такий наголос був нормативним і відбиває церковну вимову. Однак однотайності щодо акцентуації цього слова немає в пізніших українських виданнях «Апостола»: *тих[а]къ* (К., 160 зв.), *тих[а]комъ* (К., 184), але *т[а]хикъ* (Л. Сл., 162), *т[а]хикомъ* (Л. Сл., 186 зв.). Наголос на першому складі аналізованого слова, можливо, пояснюється впливом іншого, більш поширеного власного імені *т[а]хон* (Бер., 465) і, напевно, відбиває «живу» тогочасну українську вимову.

Іменник *ісаакъ* в українських виданнях «Апостола» також, як і у львівському, вживається з наголосом на третьому складі кореня: *о іса[а]къ* (Л. Сл., 83; К., 80 зв.); інші староукраїнські пам'ятки досліджуваного періоду, а також давньоруська пам'ятка — Чудівський Новий Завіт — фіксують аналогічну акцентуацію, щоправда в останній спостерігаємо подвійний наголос, один з яких відби-

ває московське видання «Апостола»: *Исаѣвъ* (Бер., 415), *Исаѣвъ*, *Исаѣка* (ЧНЗ, 62), *Исаѣвомь* (ЧНЗ, 147), але *Исаѣка* (ЧНЗ, 35), *о Исѣѣ* (ЧНЗ, 103 зв.). Наведені факти свідчать, що у львівському виданні, де не зазначено скорочення довгого *a*, зафіксовано реальний староукраїнський наголос, а в московській пам'ятці через очевидне скорочення довгого кореневого голосного у формі з подовженням наголос відтягнуто на перший голосний у зв'язку із впливом форми, де відбулося скорочення довгого голосного.

Іменник *западъ* ужито в пам'ятках у формі місц. одн. з прийменником *на*. Це похідний віддієслівний іменник **ѡ*-основи, що в праслов'янській мові характеризувався довготним дієслівним префіксом⁶. Подібні імена в праслов'янській мові мали довготний префікс, характерною особливістю якого було те, що він завжди виступав наголошеним⁷ — з односкладовою висхідно-спадною інтонацією (на довгому голосному префікса), яка в пізньопраслов'янський період унаслідок скорочення довгих голосних трансформувалася в динамічний наголос⁸: **z'apadъ*. У львівському виданні досліджуваної пам'ятки аналізований іменник ужито з префіксальним наголосом (а в московському — з наголосом на прийменнику, хоча за безприйменникового вживання цієї форми слід очікувати також префіксальної акцентуації), що відповідало, очевидно, тогочасній нормі, оскільки аналогічне наголошення фіксують інші українські видання «Апостола»: *на зѣадѣ* (К., 107 зв.; Л. Сл., 110 зв.). Така акцентуація зберігалася в цій лексемі до поч. ХХ ст., допоки слово функціонувало в українській літературній та діалектній мові зі значенням «захід сонця», «проміжна сторона світу», що підтверджують словники та діалектний матеріал: *зѣадѣ* (Желех., 260; Hanusz, 251), *зѣадѣ*, род. *зѣаду* (Грінч., II, 74; Чабаненко, II, 58).

Іменник *защититель* ужито в досліджуваних пам'ятках двічі у формі наз. одн. з кореневим наголосом у львівському виданні та суфіксальним — у московському. Це похідний іменник **јѡ*-основи з двома вокалічними суфіксами і префіксом. На думку І. Огієнка, який досліджував наголошення слів в українському виданні Службника 1604 р., «суфіксальні іменникові утворення мають нерухомий наголос на дієслівному суфіксі: *защитѣтель*, *избавѣтель*, *очистѣтель*, *оутѣтитѣль*»⁹. Така акцентуація характерна для московської пам'ятки. Стосовно пізніших видань «Апостола», то й тут немає одностайності щодо наголошення цієї лексеми, — львівське видання М. Сльозки фіксує кореневу акцентуацію, а кійвське — суфіксальну (наголос на дієслівному суфіксі): *защитѣтель* (Л. Сл., 259 зв.), *защитѣтель* (К., 257). В інших досліджених нами пам'ятках акцентуації зазначеної лексеми не знайдено. Кореневу акцентуацію аналізованої лексеми можна пояснити, напевно, впливом іменника *защитник*, що зустрічається в українських пам'ятках, словниках та говорах аж до ХХ ст. із кореневим наголосом: *защитѣникъ* (Бер., 76, ЧНЗ, 93 зв.).

Іменник *извергъ* ужито в пам'ятках у формі дав. одн. з кореневим наголосом у львівському виданні та з префіксальним — у московському. Це похідний префіксальний іменник **ѡ*-основи. Як уже зазначалося вище, префіксальні іменникові віддієслівні утворення отримали динамічний наголос на префіксі, і більшість таких лексем зберігає цю акцентуацію й донині. Переміщення наголосу з префікса на корінь може бути пояснено давньоруськими дієслівними формами (са-

⁶ Скляренко В. Г. Історія українського наголосу : Іменник. — С. 511.

⁷ Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / За ред. О. С. Мельничука. — К., 1966. — С. 124; *Boryś W.* Prefiksacja imenna w językach słowiańskich. — Wrocław, 1975. — S. 66, 84.

⁸ Скляренко В. Г. Праслов'янська акцентологія. — С. 296.

⁹ Огієнко І. Зазнач. праця. — С. 10.

ме від основи дієслова, до речі, й утворено іменник), які послідовно зберігають кореневу акцентуацію в Чудівському Новому Завіті: аорист у 3 ос. мн. — *изв[р]гоша* (ЧНЗ, 22 зв.) та простий майбутній у 3 ос. одн. — *изв[р]жетъ* (ЧНЗ, 49 зв.). До того ж львівське видання «Апостола» XVII ст. також фіксує кореневу акцентуацію — *изв[р]гъ* (Л. Сл., 148 зв.), а київське — префіксальну: *звергъ* (К., 145). Таким чином, можна припустити, що наголошений корінь в аналізованому слові відбиває скоріше давньоруську або церковнослов'янську акцентну норму, ніж тогочасну живу вимову.

Іменник *музь* ужито в пам'ятках у формі місц. одн. з прийменником *в*. Це іменник *jō-основи, що в праслов'янській мові належав до рухомої а. п. — *mōzъ¹⁰, який у місц. одн. мав кореневу акцентуацію. Однак у львівській пам'ятці спостерігаємо флексійний наголос. В. Скляренко зазначає, що «іменники *біій, бік, брід...* під впливом основ на -й з рухосим наголосом отримали на ґрунті цілого ряду українських говорів флективну акцентуацію у формі місцевого відмінка однини з флексією -у/-ю, зберігаючи кореневу акцентуацію в усіх інших відмінкових формах однини і місцевому однини зі старою флексією -і/-ї... Іноді флективна акцентуація поширювалася і на форму місцевого однини з флексією -і/-ї: *в гно[Гал., 199]; ў гно[Гладкий, 1928, 125], в гно[Глібов, 76]*»¹¹. Зазначений факт може свідчити про винятковість такого типу наголошення. Давню кореневу акцентуацію зберігає словоформа в московському виданні «Апостола», що, очевидно, було нормою для акцентних систем як староукраїнської, так і староросійської мов. Але в Чудівському Новому Завіті та українських виданнях «Апостола» XVII ст. спостерігаємо флексійну акцентуацію: *омоужі* (ЧНЗ, 64, 110 зв.), *въ мужі* (Л. Сл., 30 зв.), але *въ мѣжи* (К., 27 зв.). Отже, цілком можливо, що вживання форми місц. одн. аналізованої лексеми з наголосом на закінченні відбивало «живу» вимову львів'ян.

Іменники *образъ* і *островъ* ужито в пам'ятках з однаковими акцентними відмінностями: у львівському виданні — з кореневим наголосом, а в московському — з наголосом на прийменнику (*образъ* — тричі у формах дав., зн. та місц. одн., а *островъ* — двічі у місц. одн.). Така акцентна відмінність насамперед зумовлена переміщенням наголосу в енклізі на прийменник у давньоруській мові. Ця традиція згодом певною мірою була успадкована староросійською мовою, принаймні в переважній більшості пам'яток, написаних церковнослов'янською мовою та виданих у Росії. У староросійських пам'ятках це явище також було доволі поширеним. З цього приводу А. Залізник зазначає: «У XV–XVII ст. ...відтягування наголосу на сполучники вже практично відсутнє. Зберігають здатність приймати на себе наголос тільки прийменники та частка *не*, дуже обмеженою мірою (тільки при дієсловах) також частка *ни*. Є, однак, морфологічна сфера, де механізм відтягування наголосу і в цю добу цілком зберігає актуальність, — це сполучення прийменників з іменниками»¹². Отже, у безприйменниковій словоформі в таких випадках слід очікувати ідентичного з українським виданням наголосу. Проте для українських пам'яток відтягування наголосу на прийменник з основи слова майже не характерне (трапляються поодинокі випадки, коли друкарі або помилялися, позначаючи наголошеним прийменник,

¹⁰ Булаховський Л. А. Знач. праця. — С. 317; *Stang Ch. S.* Op. cit. — S. 73; Дьбо В. А. Знач. праця. — С. 70, 158, 171; Колесов В. В. История русского ударения : Именная акцентуация в древнерусском языке. — Ленинград, 1972. — С. 136; *Залізник А. А.* Знач. праця. — С. 137; *Скляренко В. Г.* Праслов'янська акцентологія. — С. 109.

¹¹ *Скляренко В. Г.* Історія українського наголосу : Іменник. — С. 133–134.

¹² *Залізник А. А.* Перенос ударения на проклитики в старовеликорусском // Историческая акцентология и сравнительно-исторический метод. — М., 1989. — С. 117.

або копіювали староросійський наголос). Аналізовані іменники є похідними, які ще в праслов'янській період набули у формах однини нерухомого наголосу на префіксі: **lobrazъ*, **loostrovъ*. Цю ж акцентуацію вони мали й в інших староукраїнських пам'ятках досліджуваного періоду та українських діалектах: *браз* (Желех., 546; Hanusz, 233, 346), *браз* (Gram., 220), *браз* (Грінч., III, 23), *браз* (Голоск., 252), *бразъ* (Гр. См., 62), по *бразу* (Л. Сл., 201 зв.; К., 198 зв.), *въ бразъ* (Л. Сл., 111 зв.; К., 108), *въ бразъ* (Л. Сл., 138 зв., 149; К., 135, 146 зв.), *бразъ* (Бер., 150), *образъ* (Бер., 289); *стровъ* (Тр., 33; Бер., 262, 386), *въ стровъ* (Л. Сл., 34; К., 31 зв.). Навіть у давньоруській пам'ятці — Чудівському Новому Завіті — натрапляємо на префіксальну акцентуацію: *браз* (ЧНЗ, 22 зв.), по *бразу* (ЧНЗ, 63); *стровъ* (ЧНЗ, 67, 79), *въ стровъ* (ЧНЗ, 79 зв.). Зважаючи на викладене, можна стверджувати, що для аналізованих лексем та їхніх словоформ (дав., зн. та місц. одн.) первісною є префіксальна акцентуація, вона ж є відбиттям справжньої тогочасної української вимови XIV–XVII ст., яка зберігається й сучасною українською літературною мовою: *браз*, *браз* (УРС, III, 56; УЛВН, 384); *стрів*, *строва* (УРС, III, 173; УЛВН, 402).

Аналогічну акцентну відмінність спостерігаємо і в іменнику *уголь* («кут»), ужитому у формі місц. одн. з прийменником *въ*: у львівській пам'ятці — кореневий наголос, а в московській — відтягнений на прийменник. Це непохідний іменник **ō*-основи, який у праслов'янській мові належав до рухомої а. п. — **ōgъlъ*¹³ з наголосом на корені у формах однини. Староукраїнські пам'ятки XVI–XVII ст. також фіксують кореневу акцентуацію: *в олъ* (Остр. б., 37 зв.; Єв., 77), *въ олъ* (Л. Сл., 31 зв.; К., 28), *во олъ* (Остр. зб., 26 зв.), у тому числі й давньоруська пам'ятка — *в олу* (ЧНЗ, 22 зв.). Аналогічні факти підтверджуються дослідженням З. Веселовської¹⁴. Отже, львівське видання «Апостола», зберігаючи праслов'янську акцентуацію, відбиває також і природну українську вимову XVI ст., але з подальшим уживанням флексії *-у / -ю* в місц. одн. наголос в українських словах цього типу переміщувався на флексію¹⁵.

Іменники *сонмъ* і *потъ* ужито в пам'ятках у формі род. одн. з прийменником *отъ* з кореневим наголосом у львівському виданні та з флексійним — у московському. Іменник **ō*-основ *потъ* у праслов'янській мові належав до рухомої а. п. — **rodъ*¹⁶, що у формі род. одн. характеризувався кореневою акцентуацією. Цю первісну акцентуацію зберігає аналізована лексема та її словоформа в інших староукраїнських пам'ятках досліджуваного періоду: *отъ пѣта* (Л. Сл., 18; К., 15 зв.), а староросійська форма відбиває давньоруський тип наголошення, пор. *ѡ потъ* (ЧНЗ., 72 зв.). Іменники *сънмъ* та *сънмище* у старослов'янській і церковнослов'янській мовах зводяться до псл. **syn-ъt-ъ* «зібрання, з'єднання; собор», пов'язаного з дієсловом **syn-ъt-ti* (**syn-ę-ti*) «зібрати», утвореним за допомогою префікса **syn-* «з-» від дієслова **jъmti* (>**ję-ti*) «брати», співвідносного з **jъmatі* «брати, мати»¹⁷, який у праслов'янській мові, очевидно, належав до рухомої акцентної парадигми. Проте, на відміну від попереднього іменника, у Чудівському Новому Завіті давньоруський тип наголошення у род. одн. кореневий,

¹³ Булаховський Л. А. Знач. праця.— К., 1978.— Т. 3.— С. 87; Т. 4.— С. 428; Kiparsky V. Op. cit.— S. 77–78; Зализняк А. А. От праславянской акцентуации к русской.— С. 137; Склярєнко В. Г. Праслов'янська акцентологія.— С. 110.

¹⁴ Веселовська З. М. Наголос у східнослов'янських мовах початкової доби формування російської, української та білоруської націй (кінець XVI — початок XVIII ст.).— Х., 1970.— С. 13.

¹⁵ Склярєнко В. Г. Історія українського наголосу : Іменник.— С. 133–134.

¹⁶ Колесов В. В. Знач. праця.— С. 136; Булатова Р. В. Знач. праця.— С. 92; Зализняк А. А. От праславянской акцентуации к русской.— С. 137; Склярєнко В. Г. Праслов'янська акцентологія.— С. 110.

¹⁷ Етимологічний словник української мови : У 7 т.— К., 2006.— Т. 5.— С. 353.

а не флексійний: *ѿ сѣма* (ЧНЗ., 62); аналогічну акцентуацію подають українські видання «Апостола» XVII ст.: *отъ сѣма* (Л. Сл., 14 зв.; К., 11 зв.). Таким чином, аналізовані словоформи, зберігаючи первісну кореневу акцентуацію, відбивають реальний староукраїнський наголос.

Іменник *прародитель* ужито в пам'ятках у формі род. мн. з прийменником *от*. Він є похідним, у морфемній структурі його виділяються префікс і два суфікси — дієслівний та іменниковий; у львівському виданні словоформа характеризується наголосом на дієслівному суфіксі, а в московському — на префіксі, причому наголос лексеми є нерухомим у межах словозмінної парадигми. На нашу думку, відтягнення наголосу на префікс зумовлено традицією переміщення його на перший склад слова (фонетичного слова), у функції яких у мові XVI–XVII ст. виступали здебільшого прийменники (рідше — префікси). Акцентуація лексеми у староросійській пам'ятці є певною мірою штучною, що аж ніяк не відбиває реальний стан речей. Вочевидь, природним, «живим» наголосом для обох мов досліджуваного періоду є акцентований дієслівний суфікс лексеми. Це припущення підтверджують як давньоруські, так і староукраїнські пам'ятки: *прародитель* (ЧНЗ, 138), *ѿ прародитель* (ЧНЗ, 138 зв.), *отъ прародители* (Л. Сл., 183 зв.; К., 180).

Іменник *страхъ* ужито в пам'ятках у формах род. одн. (без прийменника та з прийменником *безъ*), а також у формі ор. одн. з прийменником *съ*. Це іменник **ѡ*-основи, що в праслов'янській мові належав до рухомої а. п. — **strǫxъ*¹⁸ з кореневим наголосом у род. та ор. одн.: **strǫxa*, **strǫxomъ*. У львівському виданні Апостола цей іменник зафіксовано з первісною кореневою акцентуацією, що, вірогідно, відповідало тодішній нормі. Цей факт підтверджують також інші українські пам'ятки того періоду: *сѣма* (Остр. б., 245 зв., 264, 273 зв.; Єв., 71 зв.; Рад., 981; Рад. Н., 57 — двічі), *без сѣма* (Рад., 182), *сѣмомъ* (Отпис, 2/1 зв.; Єв., 116), *з сѣмомъ* (Єв., 21; Бер., 43) та українські видання Апостола XVII ст. — *безъ сѣма* (К., 150; Л. Сл., 152 зв.), *сѣма* (К., 113 зв.; Л. Сл., 115 зв.), *съ сѣмомъ* (К., 112; Л. Сл., 115). Однак у подальшому ці форми аналізованого іменника могли набувати флексійної акцентуації¹⁹, а в сучасній українській літературній мові цей іменник уживається з подвійним наголосом: *сѣму* і *сѣма* (УЛВН, 631).

Іменник *дарь* ужито в пам'ятках у формі місц. одн. з прийменником *о*. Це nepoхідний іменник **ѣ*-основи, який у праслов'янській мові належав до рухомої а. п. — **dǫrъ*²⁰, що в зазначеній формі мав односкладову висхідно-спадну інтонацію на флективному довгому голосному²¹, тобто первісною для цієї словоформи є флексійна акцентуація. У зв'язку з тим, що іменники колишніх **ѣ*-основ стали набувати в непрямих відмінках ознак іменників **ѡ*-основ (замість очікуваної флексії -у в аналізованій словоформі маємо -ѣ), певно, первісний флексійний наголос був відтягнений на корінь. Крім того, деякі дослідники вважають, що іменник *дарь* разом з кількома іншими «були успадковані пра-

¹⁸ Булаховський Л. А. Знач. праця.— Т. 4.— С. 458; Дыбо В. А. Знач. праця.— С. 83; Колесов В. В. Знач. праця.— С. 128; Булатова Р. В. Знач. праця.— С. 76–77; Зализняк А. А. От праславянской акцентуации к русской.— С. 137; Складенко В. Г. Праслов'янська акцентологія.— С. 111.

¹⁹ Складенко В. Г. Історія українського наголосу : Іменник.— С. 137.

²⁰ Stang Ch. S. Op. cit.— P. 81; Kiparsky V. Op. cit.— S. 51; Иллич-Свитыч В. М. Знач. праця.— С. 155; Колесов В. В. Знач. праця.— С. 183; Зализняк А. А. От праславянской акцентуации к русской.— С. 137; Дыбо В. А., Замятина Г. И., Николаев С. Л. Основы славянской акцентологии.— М., 1990.— С. 193.

²¹ Складенко В. Г. Праслов'янська акцентологія.— С. 120.

слов'янською мовою з тематичним **ǫ*, а не **ǫ̆*»²². У такому разі первісною для місц. одн. є коренева, а не флексійна акцентуація, яку фіксує львівське видання «Апостола». До того ж діалекти та інші староукраїнські пам'ятки відбивають кореневе наголошення слів з новою флексією -*i* (<□) у місц. одн.: *д□ї* (Gram., 222), *о д□* (Л. Сл., 33 зв.; К., 30), і лише форма зі старою флексією -*у* зберігає наголос на закінченні²³. Очевидно, що кореневого наголосу варто було б очікувати і в московському виданні, проте в зазначеній словоформі наявний прийменник, на який за традицією переміщено наголос (хоча в Чудівському Новому Завіті подається форма з наголошеним коренем: *о д□* (119 зв.)). Таким чином, львівське видання відбиває справжню староукраїнську вимову аналізованої словоформи іменника *дарь*, відмінну від староросійської.

Іменник *домь* ужито в пам'ятках тричі в різних формах, а саме: у род. одн. з прийменником *от* і наголосом на ньому у львівському виданні та кореневим наголосом — у московському; у дав. одн. з кореневим наголосом у львівському і флексійним — у московському; у род. мн. з флексійним наголосом у львівському та кореневим — у московському. Аналізований іменник є непохідним, належність його до певного типу відмінювання — дискусійна. Переважна більшість дослідників вважає, що цей іменник належить до **ǫ̆*-основ, проте, на думку Г. Хабургаєва, «до старих основ на **ǫ̆* зазвичай зараховують слово *домь*. Однак це непорозуміння, яке базується на некритичному використанні фактів латинської мови. Слов. **dom̃* — із іє. **domos* (пор. гр. *δομος* [dómōs] — «будівля», дінд. *d̃mah* < **dōmōs*), а не **dōm̃s*. Основу на **ǫ̆* це слово початково мало і в лат. мові, на що вказують архаїчні латинські форми родового відмінка *domi*, давального *domo* (у латинській це слово рано зазнало впливу основ на **ǫ̆* — типу *fructus*)»²⁴. У такому разі первісною акцентуацією іменника *домь* є колонний кореневий наголос у формах однини, а наголос на флексії — у більшості форм множини. Якщо ж узяти до уваги, що це іменник **ǫ̆*-основи, то в праслов'янській мові він належав до рухомої а. п. — **dōm̃*²⁵, який у род. і дав. одн. мав кореневу акцентуацію, а в род. мн. — флексійну. Отже, для обох типів відмінювання первісна акцентуація зазначених словоформ є ідентичною. Інші староукраїнські пам'ятки (у тому числі й українські видання «Апостола» XVII ст.) фіксують такі типи наголошення форм род. одн.: *д□му* (Остр. б., 7, 7 зв., 9 зв., 17, 21 — двічі, 24 зв., 27 зв., 30 зв., 60 зв., 61; Коп. Каз., 119; Коп. Ом., 161; Т. 3., 109; Бар., 107), *до д□му* (Остр. б., 20 зв., 22; Єв., 52, 57 зв.; Коп. Ом., 150, 156; Рад., 39), *з д□му* (Єв., 55; Рад., 39 — двічі; Кл., 167), *из д□му* (Остр. б., 91 — двічі, 143), *от д□му* (Остр. б., 8 зв., 16, 21 зв., 31, 86 зв., 107 зв.; Бар., 160), *от д□му* (Л. Сл., 21; К., 18 зв.). Наведений фактичний матеріал переконливо свідчить, що тогочасним староукраїнським був саме кореневий наголос, а наголос на прийменнику зумовлений суто механічною стратегією постановки акцентних знаків, тобто акцент на прийменнику не відповідає тодішнім нормам наголошення у формі род. одн. іменника *домь*. Цікавий матеріал подає нам Чудівський Новий Завіт, де помітна така тенденція: якщо форму род. одн. вжито без прийменника, то наголос у слові падає на флексію, якщо з прийменником, то наголос відтягнуто на корінь: *дому̀* (ЧНЗ, 13, 23, 26), *домоу̀* (ЧНЗ, 23 зв., 42 — двічі, 65, 70 зв., 72), але *из д□моу* (ЧНЗ, 26 зв., 42, 129 зв.), *ѿ д□моу* (ЧНЗ, 32 зв.). Отже, можна вважати, що

²² Хабургаев Г. А. Старославянский язык : Учеб. пособие. — М., 1974. — С. 176.

²³ Склярєнко В. Г. Історія українського наголосу : Іменник. — С. 212.

²⁴ Хабургаев Г. А. Знач. праця. — С. 176.

²⁵ Kiparsky V. Op. cit. — S. 51; Дыбо В. А. Знач. праця. — С. 84, 177; Колесов В. В. Знач. праця. — С. 183; Зализняк А. А. От праславянской акцентуации к русской. — С. 137; Склярєнко В. Г. Праслов'янська акцентологія. — С. 121.

на той час панівним було саме кореневе наголошення аналізованої словоформи. У дав. одн. у пам'ятках зафіксовано подвійне наголошення — на корені та на флексії: *к д[о]мови* (Кл., 20), *д[о]му* (Коп. Каз., 111), *к д[о]му* (Кл., 149), *д[о]му* (К., 235) і *к дом[у]* (Остр. б., 208 зв.), *по дом[у]* (Остр. б., 51 зв.), *дом[у]* (Л. Сл., 238 зв.). Одно-стайності в цьому питанні не було і в давньоруській мові (хоч простежується така ж закономірність, як і у випадку з формою род. одн.): *домоу* (ЧНЗ, 147), *дому* (ЧНЗ, 37 зв., 39), але *к д[о]му* (ЧНЗ, 36, 136 зв.). Таким чином, у староукраїнській мові XVI ст. аналізована лексема у формі дав. одн. мала подвійний наголос, при цьому флексійна акцентуація є давньою і переважає в безприйменникових конструкціях, а коренева — у формах із прийменниками, яка була успадкована сучасною українською літературною мовою: *дім*, *д[о]му* (Погр. ОС, 168; УЛВН, 163). У род. мн. на давньоруському ґрунті внаслідок переміщення наголосу з редукованих голосних у слабкій позиції на попередній склад іменники *й-основ з рухомою а. п. отримали наголос на першому голосному флексії (род. дом'овъ)²⁶, хоча в Чудівському Новому Завіті наголос припадає на кореневу морфему: *д[о]мовъ* (ЧНЗ, 136 зв.). Цей тип акцентуації фіксує московське видання «Апостола». На відміну від російської, українська пам'ятка відбиває наголос, що засвідчує більшість староукраїнських пам'яток досліджуваного періоду, однак і тут немає одностайності: *дом[у]* (Остр. б., 79, 107 зв., 222 зв., 247 зв.; С. Зиз., 34; Коп. Ом., 151; Мог., 272; Льв., 261; Бар., 135 зв.; Рад. Н., 37; Синопс., 43 зв.; Кл., 31, Л. Сл., 107 зв.; К., 104 зв.), *до дом[у]* (Коп. Ом., 151; Мог., 272; Рад. Н., 57, 70), *з дом[у]* (Остр. б., 196; Рад. 39, 40), *от дом[у]* (Остр. б., 28 — тричі, 101, 248 зв.), але *д[о]мов* (Кл., 114), *с д[о]мов* (Кл. Остр., 204), *от в[с]ѣх д[о]мов* (Остр. б., 124). Отже, формі род. мн. іменника *домъ* староукраїнського періоду властиве подвійне наголошення, хоча перевага надавалася флексійному наголосу, який засвідчує львівське видання «Апостола».

У досліджуваних пам'ятках використано форму іменника в ор. відм., що на той час уже вживався як *pluralia tantum*, але за походженням є *ї-основою, — *сь людьми* із флексійним наголосом у львівському виданні та кореневим — у московському. Він у псл. мові належав до рухомої а. п. — *l'ûdъ (*l'ûdъje)²⁷ і в ор. мн. мав наголос на флексії: *l'ûdъmî. Як бачимо, у львівському виданні збережено давню флексійну акцентуацію, що підтверджують українські видання «Апостола» XVII ст.: *сь людьми* (Л. Сл., 203; К., 200 зв.), а також в інших пам'ятках — *межъ людм[у]* (Кл., 175). Цей тип наголосу збігається із сучасним літературним: *людьм[у]* (Погр. ОС, 316; УЛВН, 316). Аналогічна картина спостерігається і в російських пам'ятках досліджуваного періоду: *людм[у]* (Ратн., 3 зв.; Улож., 79). Отже, львівське видання «Апостола» відбиває справжню староукраїнську вимову, успадковану від праслов'янської доби і збережену сучасною українською літературною мовою. Що ж до московського видання, то тут кореневий наголос пояснюється радше впливом дав. та місц. відм., які мали флексійний наголос: *л[у]демъ* (Посл. Гр. 257; Дом, 49 зв.), *о л[у]дехъ* (Дом., 6), *в л[у]дехъ* (Бурц., 174 зв.). Напевно, такий тип акцентуації зумовив вирівнювання наголосу в межах словозмінної парадигми слова й становив церковнослов'янську норму, відбиту в російському виданні «Апостола».

Аналіз акцентних відмінностей іменників чол. роду у львівському та московському виданнях «Апостола» дозволяє зробити певні узагальнення.

²⁶ Склярєнко В. Г. Історія українського наголосу : Іменник. — С. 216.

²⁷ Булаховський Л. А. Знач. праця. — Т. 4. — С. 281; Дыбо В. А. Знач. праця. — С. 171; Зализняк А. А. От праславянской акцентуации к русской. — С. 138; Склярєнко В. Г. Праслов'янська акцентологія. — С. 127.

У більшості аналізованих іменників чол. р. з акцентними відмінностями, зафіксованими у львівському виданні, відбито староукраїнський «живий» наголос. Це означає, що видавці орієнтувалися на прямофонетичну стратегію постановки акцентних знаків, сутність якої полягає в тому, що позначення наголосу відбиває реальну вимову: в *взрасту*, о гл *о* в мужи, по *бразу*, в *бразь*, в *браз* в *стров* в *ола* отъ нота, от с *ама*, от прарод *тели*, стр *а*, безъ стр *а*, сь стр *омь*, о д *о* д *му*, дом *въ*, сь людьми.

В окремих випадках позначення наголосу у львівському тексті «Апостола» зумовлено нормоорієнтованою стратегією, тобто реальний наголос міг відрізнятися від поданого, що спричинено тогочасною церковнослов'янською акцентною нормою або впливом давньоруської мови: от гр *жань*, гр *жаны*, изв *дгъ*.

Значно рідше трапляються випадки акцентних відмінностей, коли наголос у львівській пам'ятці є помилковим або відбиває «чужий» (південнослов'янський чи староросійський): возр *а*, *т* града, *т* дому.

Власні імена з акцентними розбіжностями, особливо повторювані кілька разів, відбивають особливості саме місцевої вимови: о іса *а* в дам *си* м *лхи* ссод *въ*, о м *лхис*сод *а* моис *а*, т *хикъ*, т *хикомъ*.

Значна частина іменників чол. р. у львівському виданні зберігає первісну праслов'янську акцентуацію.

Подальша доля староукраїнського наголосу в більшості досліджених випадків або не збігається із сучасною українською літературною традицією акцентуації, або просто була втрачена, оскільки на ґрунті української мови ці лексеми та їхні форми зникли чи були замінені іншими: з *вадъ*, зашт *титель*.

Зважаючи на викладене, можна стверджувати, що І. Федоров разом з іншими друкарями вносили правки в нове (львівське) видання «Апостола» в тих випадках, коли наголос був принципово відмінним від московського. Продовжив цю роботу у Львові М. Сльозка, який зробив ще більше виправлень у своєму виданні «Апостола» 1639 р. Усе це може свідчити про суттєву відмінність між староукраїнською і староросійською акцентними системами.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- Бар. — Баранович Л. Меч духовный.— К., 1666.
 Бер. — Берында П. Лексікон славеноросскій, и имен тлькованіе.— К., 1627 / Підгот. до вид. В. В. Німчук.— К., 1961.— 272 с.
 Гал. — Галятовскій І. Ключ разум *н*ія.— К., 1659.
 Гануш — Hanusz J. Über die Betonung der Substantiva im Kleinrussischen // Arch. Slav. Philol.— Berlin, 1884.— Bd 7.— S. 222–255.
 Гладкий — Гладкий П. Говірка села Блиставиці Гостомського району на Київщині // Укр. діалектол. зб.— К., 1928.— Кн. 1.— С. 93–141.
 Глібов — Глібов Л. Твори.— К., 1962.— 291 с.
 Голоск. — Голоскевич Г. Правописний словник.— 7-е вид.— К., 1930.— 451 с.
 Грам. — Smal-Stocky S., Gartner T. Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache.— Wien, 1913.— 550 s.
 Грінч. — Словарь української мови : В 4 т. / За ред. Б. Грінченка.— К., 1907–1909.
 Гр. Зиз. — Зізаний Л. Граматіка словенска.— Вилно, 1596 / Підгот. до вид. В. В. Німчук.— К., 1980.
 Гр. См. — Смотрискій М. Граматіки славенскія правильное синтагма.— Свє, 1619 / Підгот. до вид. В. В. Німчук.— К., 1979.
 Єв. — Євангеліе учителное.— Свє, 1616.
 Желех. — Желеховскій С., Недільскій С. Малорусько-німецький словар : У 2 т.— Л., 1886.
 К. — Апостол.— К., 1630.
 Кл. — Вірші Климентія Зиновієва сина (кінець XVII — початок XVIII ст.) // Пам'ятки українсько-руської мови і літератури.— Л., 1912.— Т. 7.— С. 1–215.

- Кл. Остр. — Незвісний твір Клирика Острозького.— Острог, 1599// Пам'ятки українсько-руської мови і літератури.— Л., 1906.— Т. 5.— С. 201–229.
- Коп. Каз. — *Копистенській З.* Казаньє погребное.— К., 1625 // Тітов Хв. Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI–XVIII вв. : Всезбірка передмов до українських стародруків.— К., 1924.— С. 110–126.
- Коп. Ом. — *Копистенській З.* Омлілія.— К., 1625 // Тітов Хв. Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI–XVIII вв. : Всезбірка передмов до українських стародруків.— К., 1924.— С. 147–172.
- Л. — Апостол.— Л., 1574.
- Л. Сл. — Апостол.— Л., 1639.
- Льв. — Львівський руський літопис (I пол. XVII ст.)// Русский исторический сборник, издаваемый Обществом истории и древностей российских.— М., 1839.— Т. 3. Кн. 3.— С. 233–267.
- М. — Апостол.— М., 1564.
- Мог. — *Могила П.* Проповідь про Хрест Спасителя і кожної людини.— К., 1632 // Тітов Хв. Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI–XVIII вв. : Всезбірка передмов до українських стародруків.— К., 1924.— С. 271–290.
- Остр. б. — Біблія, сир[і]т книги Ветхаго і Новаго Зав[і]та.— Острог, 1581.
- Остр. зб. — О єдиной истинной православной в[і]р[і]с.— Острог, 1588.
- Опис. — Опис на лист в боз[і]велебного отца Ипатія.— Острог, 1598.
- Погр. — *Погр[і]бний М. І.* Словник наголосів української літературної мови.— К., 1964.— 639с.
- Погр. ОС — *Погр[і]бний М. І.* Орфоепічний словник.— К., 1984.— 629 с.
- Рад. — *Радивилівський А.* Огородок Маріи богородици.— К., 1676.
- Рад. Н. — *Радивилівський А.* Невидані твори з рукописних «Огородка» і «В[і]ста» // Марковский М. Антоний Радивилівский — южнорусский проповедник XVII в. — К., 1894.
- Сак. — *Сакович К.* В[і]р[і]т[і]на жалосній погреб зацного рьцера Петра Конашевича Сагайдачного.— К., 1622 // Тітов Хв. Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI–XVIII вв. : Всезбірка передмов для українських стародруків.— К., 1924.— С. 37–51.
- Синопе. — Синопис.— К., 1680.
- Служ Стр. — Службник.— Стрятин, 1604.
- Т. З. — *Земка Т.* // Отроковский В. М. Тарасий Земка, южнорусский литературный деятель XVII ст.— Пг., 1921.— С. 81–119.
- Тр. — *Транквіліон К.* Зерцало богословія.— Почаєв, 1618.
- Тутг. — *Тутгало Д.* Руно орошенное.— Черн[і]тов, 1683.
- УЛІВН — Українська літературна вимова і наголос : Словник-довідник / Уклад. І. Р. Вихованець, С. Я. Єрмоленко, Н. М. Сологуб, Г. Х. Щербаток.— К., 1973.— 724 с.
- УРС — Українсько-російський словник : В 6 т.— К., 1953–1963.
- Чабаненко — *Чабаненко В. А.* Словник говірок Нижньої Наддніпряни : В 4 т.— Запоріжжя, 1992.
- ЧНЗ — Чудівський Новий Завіт, 1355 // Огієнко І. Словник наголосів Чудівського Нового Завіту 1355 року : Зап. чина св. Василя Великого.— Л., 1937.— 105 с.

(Миколаїв)

S. S. PONOMARENKO

ACCENT DISTINCTIONS OF MASCULINE NOUNS IN THE LVIV 1574 EDITION OF «APOSTOL» AS COMPARED WITH THE MOSCOW 1564 EDITION

Present article is dedicated to the accentual differences in the masculine nouns and defines stress tendencies in the analyzed words taken from the Lviv Apostle. The analysis was performed with the usage of data from other sources of the 16th–17th centuries, dictionaries, and dialectological works. Further, it was proved that in the majority of cases such accentual differences were not erroneous, per contra they demonstrated practical Ukrainian stress of the 16th century that differed from the Russian one.

Key words: masculine nouns, allolog, accentuation, accent paradigm, stress.